

A hagyományápolás módszertani kérdései a helytörténeti kiadványokban

A témakör megjelölése az előadót szinte megoldhatatlan feladat elé állítja, hiszen a helytörténeti kiadványok olyan nagyszámúak és oly nehezen hozzáférhetőek, hogy áttekintésük gyakorlatilag lehetetlen, főleg ha egyetlen személy próbálkozik meg ezzel. Az előadás tudatosan csupán az utóbbi két évtizedben megjelent kiadványok elemzésére vállalkozik. Az azt megelőző négy évtized monográfiáiban többnyire erőteljesen érvényesültek a napi politika elvárásai, korlátai, azok elemzése külön előadás tárgya lehetne. Nem tehetjük meg viszont azt, hogy legalább érintőlegesen ne térjünk ki az 1945 előtti időszak kiadványaira.

Az 1944 előtti monográfiáknak máig egyetlen (bár korántsem hiánytalan) adatbázisa *Bodor Antal* bibliográfiája.¹ Folytatása 1972-ben jelent meg csaknem ezer oldal terjedelemben.² Csomornak két évtizedet felölelő bibliográfiája azért múlja felül Bodor kötetét terjedelmében kétszeresen, mert nemcsak az önálló kiadványok, hanem a folyóiratok cikkeinek adatait is tartalmazza.³

Az 1970 óta eltelt idestova fél évszázad honismereti-helytörténeti bibliográfiája viszont egyre fájóbban hiányzik. A Honismeret számaiban közölt bibliográfia az egyetlen országos, sőt a mai határainkon túlnyúló összegzés, ami persze semmilyen vonatkozásban nem törekedhet teljességre, és kutatási szempontból természetesen nehezen kezelhető.

Módszertani megfontolások

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy teljességgel hiányzik a helytörténeti-honismereti kiadványok készítésének módszertana. Ami módszertani útmutató íródott, az többnyire öt-hat évtizeddel ezelőtt készült.⁴

Bár készültek olyan (levéltári) kiadványok, amelyek a krónikairáshoz, egy-egy falu, iskola, vagy falu történetének megírásához próbáltak módszertani segítséget nyújtani, azonban ezek országosan ismeretlenek maradtak, másrészt időközben el is avultak.

Ebből a helyzetből logikusan következik az a gyakorlat, hogy úgyszólván ahány kiadvány, annyiféle (leszámítva némely sorozatokat), mind a szerkezetét, mind a forráskutatást, mind a források felhasználását, közzétételét tekintve.

A magyar helytörténeti kutatás részletesebb historiográfiáját időhiány miatt mellőzni vagyok kénytelen, de utalok arra, hogy ezt „Helytörténeti kutatás” címmel megírtam.⁵

* A XIII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztő Konferencián elhangzott előadásokból. (Szerk.)

¹ Magyarország honismereti irodalma 1527–1944. (Gazda István által kiegészített változata 1984-ben jelent meg).

² *Csomor Tibor* gyűjtésében Magyarország honismereti bibliográfiája I. köt. Külön kötet sorozatban tette közzé a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest honismereti-helytörténeti bibliográfiáját.

³ A vaskos kötet azt a látszatot keltheti a gyanútlan olvasóban, hogy az 1945 óta eltelt negyedszázadban (1970-ig) soha nem látott nagyságú helytörténeti-honismereti publikációs tevékenység folyt. Azonban ennek éppen az ellenkezője az igaz. Az akkor született írások nagyobb része a múlt és a jelen torzítása, sőt meghamisítása jegyében íródott, mert az volt az írásoktól megkövetelt cél, hogy bizonyítsák, a „felszabadulás” utáni világ az ország aranykora, amelynek minden eredménye a (különböző neven szereplő) kommunista pártnak köszönhető.

⁴ Pl. *Bodor Antaltól A falukutatás vezérfonala, 1935.; Uő.: A honismeret könyve, 1935, Ványó Tihamértől A plébániatörténetírás módszertana, 1941., stb.*

⁵ Magyarország a XX. században (Szerk. *Kollega Tarsoly István. Szekszárd 2000.*) V. köt. 409–441. old.

Természetesen egyetlen, rövide szabott előadásnak nem lehet a feladatává tenni, hogy egy teljes, kidolgozott módszertani ajánlást fogalmazzon meg, sőt olyan célzattal, hogy ez az ajánlás valamiféle országosan elfogadott „kánon” lehessen.

Ezek az előljáró gondolatok azonban korántsem jelenthetik azt, hogy az előadó feladatának megfogalmazása pontatlan, helytelen, fölösleges, vagy akár célszerűtlen, sőt teljességgel irreális lenne. Éppen ellenkezőleg! Már nagyon régóta esedékes a módszertani kérdések megvitatása a honismeret-helytörténet legtöbb vonatkozásában. Ráadásul személyesen is igencsak érintett vagyok a kérdésben, hiszen 2011-re a kötet egyetlen szerzőjeként el kell készítenem, vállalásom szerint, Sátoraljaújhely város történeti monográfiáját. Ez azt jelenti, hogy ezekben az években saját magam is megtapasztalhatom, hogyan, miként lehet, kell, vagy kellene egy olyan monográfiát összeállítani, amelynek célja nemcsak a múlt bemutatása, hanem a hagyományok megtartásának elősegítése is.

Az utóbbi két évtizedben a honismereti-helytörténeti kiadványok száma az 1970/80-as évekhez viszonyítva megsokszorozódott (statisztikai gyűjtés hiányában persze a pontosabb arányszámokat nem ismerhetjük). Azt sem tudjuk, hogy ezeknek a kiadványoknak a megjelentetésére mekkora pénzösszeget fordítottak. De alighanem több százmilliós nagyságrendű összeget számolhatnánk össze, ami bizony nem lebecsülendő. S még nagyobb lenne a summa, ha azokat az idegenforgalmi (turisztikai) kiadványokat is ide számítanánk, amelyek többé-kevésbé átmenetet jelentenek a honismeret-helytörténet és az idegenforgalmi propagandaanyag között, főleg a hagyományápolás tekintetében.

Az említett összeg nagyságát nézve, másrészt a kiadványok megjelentetésének céljait is figyelembe véve, egyáltalán nem lehet közömbös számunkra, hogy a százával és ezrével megjelenő művek (leporrellók, füzetek, kötetek, újság, hetilap és folyóiratcikkek) milyen értéket képviselnek, voltaképpen mire is használhatók, és mennyire értékállóak.

Az első kérdésünk talán az lehet, hogy voltaképpen milyen céllal jelentetik meg a helytörténeti kiadványokat? Erre a viszonylag egyszerűnek tűnő kérdésre korántsem könnyű egyértelmű, pontos, s – nem utolsósorban – tisztességes választ adni.

Ha pontosan szeretnénk válaszolni a kérdésre, akkor valamennyi kiadvány esetében kézbe kellene vennünk a kiadó célkitűzését megfogalmazó irományt, továbbá végig kellene olvasnunk valamennyi kiadvány elő- vagy utószavát (amennyiben e szövegekben kitérnek a célkitűzésre). Ez a beláthatatlanul hatalmas munka azonban bizvást elhagyható, hiszen az esetek többségében a célkitűzések pusztán általánosságokat, közhelyeket tartalmaznak.⁶

A kiadványok megjelentetése az esetek többségében (mondhatni szinte minden esetben) szubjektív emberi okokra (célokra) vezethető vissza. Tehát pusztán amiatt, mert egy adott településnek (településrésznek) nem született eladdig honismereti-helytörténeti feldolgozása (monográfiája), vagy amiatt, hogy valamilyen jelentős hagyomány őrzője, még korántsem következik „automatikusan” az, hogy adott időszakban készül-e kiadvány, s ha igen, az sem kiszámítható, hogy milyen terjedelmű, milyen jellegű lesz.⁷

Települések közigazgatási vezetői (vezető testületek befolyásos tagjai), egyes politikai vagy civil szervezetek vezetői, vagy vállalatok (vállalkozások) vezetői, tulajdonosai ugyanúgy befolyásolhatják egy-egy kiadvány megjelentetését, mint egy-egy településen élő, vagy onnan elszármazott jelentősebb (köztisztelőben álló) személyiségek. Felsőoktatási intézmények (egyetemek, főiskolák), olykor általános- vagy középiskolák vezetői vagy oktatói is lehetnek egy-egy kiadvány megjelentetésének kezdeményezői, vagy alkotói.

A kiadványok jellegét, minőségét jelentős részben meghatározza a kiadó mibenléte. A további személyi kérdések jelentősége is igen-igen fontos. Az, hogy kit, vagy kiket bíztak meg az adatgyűjtéssel, a mű (vagy annak bizonyos része) megírásával, kit bíztak meg a szerkesztéssel, kit (kiket) kértek föl lektornak, s az egész munkára mennyi időt hagynak. A megbízott személyek általános szaktudása, lelkiismeretessége önmagában még nem „szavatolhatja” az „elvárható lehető legmagasabb színvonalat”. Mert gyakran előfordul, hogy egy-egy tájat (települést) csak felületesen (vagy úgy sem) ismerők vállal-

⁶ Napjainkban sem lehet ritkaság, hogy egyes vezetők (testületek) politikai, vagy üzleti célból iratnak meg honismereti-helytörténeti cikket, füzetet, kötetet, s a szerző(k), szerkesztő(k) kezét az elvárások erősen megkötik.

⁷ Néhány nagyobb várost leszámítva az a gyakorlat, hogy a munka nagyságához képest meglehetősen későn határozzák el egy-egy monográfia megjelentetését, ami miatt a szakembergárda, a kutatók, előtanulmányok megszerzésére nincs elegendő idő. A rohammunkában elkészülő (vagy késve készülő) művek aztán nem érik el a megkívánható színvonalat.

nak el különböző okok miatt monográfia (vagy monográfia-fejezet) megírását, és pusztán rutinból (mellőzve az alaposabb könyvészeti és levéltári kutatást) készítik el az adott művet.

A kiadványok jellege, nagysága nem feltétlenül volt (és van) arányban az adott település (rész) pénzügyi lehetőségeivel, az adott település múltjának, hagyományainak, dokumentumainak gazdagságával. Esetenként a kiadó presztizskérdést csinál(t) abból, hogy adott kötet az átlagosnál testesebb, nagyobb formátumú, meg díszesebb kivitelű legyen. Olykor a monumentalitás látszatát egyszerű (primitív) tipográfiai eszközökkel is próbálják elérni⁸. Bizonyos lexikonok, vagy sorozatok esetében⁹ előfordult, hogy valamiféle módszertani, szerkezeti (szerkesztési) útmutatót dolgoznak ki, amely lehetővé tette, hogy egységes jellegűek legyenek a település-leírások. A Fejér megyei Levéltár évkönyveiben megjelent településtörténeti-sorozat, vagy a Szolnok megyei Levéltár Adatok Szolnok megye történetéből I–II. című kiadvány településtörténeti leírásai ilyen egységes jellegűek.¹⁰ Az 1970/80-as években a hajdúvárosok illetve egyes hajdú-bihari és békési település-monográfiák is többé-kevésbé egységes szerkesztűek.

A település-monográfiák sorában sajátos jelleget képviselnek a néprajzi település-monográfiák, és az irodalmi (szociográfikus jellegű) falumonográfiák. Ezek elemzésére részletesebben nem térek ki. Ennek a műfajnak klasszikus remekei közismerteknek számítanak.¹¹ Ebbe a sorba sajátosan illeszkednek az 1970-es évektől a Magyarország felfedezése sorozat kötetei. Az utóbbi fél évszázadban egész sor paraszt- és munkásember, iparos és értelmiségi (nők és férfiak) írták meg az emlékeiket a „régí világról”, és nekik köszönhető, hogy az egykor még élő, majd lassanként sorvadó, kiháló hagyományoknak egyre több részletet ismerjük.¹²

A település-monográfiák sajátos csoportját jelentik a több ezer oldalas (3–6 kötetes) mamutvállalkozások. Készültek ilyenek a Monarchia időszakában is (Pozsony, Kolozsvár, Szeged, Arad, Miskolc), majd az 1970/80-as évektől bekövetkezett ezeknek a nagyvállalkozások a reneszánsza. Így készült el Budapest története öt kötetben, Debrecen története, Szeged története, s legutóbb Miskolc története hasonló terjedelemben. Jellemzőjük, hogy végigolvasásuk voltaképpen reménytelen vállalkozás (aligha tették meg ezt maguk a szerzők, szerkesztők is). Csak nagyon szűk szakmai közönség forgatja ezeket a „mamutokat”, s aki megvette, annak a polcán egy-egy sorozat általában a porosodó szabadísz szerepét tölti be. Fejezeteiket az adott szűkebb témával foglalkozók persze kézbe veszik, és gyakorta meglepetve tapasztalják azt, hogy a súlyos „kódexek” részletkérdések tekintetében olykor meglepően felületesek, hiányosak, pontatlanok. A sokszerzős művek tudományos színvonalra is többnyire erősen hullámzó. Az 1940-es évek (befejezetlen) Budapest történetének legszínvonalasabb darabja pl. *Fekete Lajos* Budapest a török korban c. kötete volt. Ehhez képest az új Budapest története török kori része csupán Fekete Lajos alapművének rövidített, gyatra kivonata.¹³

Vannak viszont olyan jelentős városaink, amelyeknek múltjukhoz méltó terjedelmű monográfiája mindmáig sohasem készült. Ilyen pl. Pécs, Győr, Sopron, Kassa, Eger, Szatmárnémeti, Nagyvárád, Nagyszombat stb.

A nagy terjedelmű monográfiák pusztán terjedelmüknél fogva sem igen alkalmasak arra, hogy a hagyományápolás eszközei legyenek. Feldolgozási módszereik sem elsősorban erre irányulnak. A megoldás az lehetne, ha a monumentális, tudományos igényű feldolgozások mellett elkészítenék azok rövidebb változatát is, amelyek a honismeret-hagyományápolás céljait (is) szolgálnák. Van erre példa Budapest esetében.¹⁴ Még sikerültebbnek számít *Blazovich László* nagy sikerű cikksorozatának könyvvé

⁸ Friss, 2009-es példa erre az alig 2 ezer lelkes Jász-Nagykun-Szolnok megyei Alattyán monográfiája.

⁹ Pl. Révai Új Lexikona, Katolikus Lexikon, Ceba kiadó megye-sorozata, Száz magyar falu könyvesháza stb.

¹⁰ Hasonló ehhez egy újabb, rövidebb adattár *Simon Béla* szerkesztésében (Szülőföldem, a Jászkunság, Jász-Nagykun-Szolnok megye településeinek története. Szolnok 1992.).

¹¹ pl. *Illyés Gyulától* a Puszták népe (1936), *Szabó Zoltántól* A tardi helyzet (1936), *Balázs Ferentől* A rög alatt (1936) [Erdély], *Darvas Józseftől* A legnagyobb magyar falu (1937) [Orosháza], *Bálint Sándortól* A szegedi nép (1968), *Györffy Istvántól* a Nagykunsági krónika (1922), *Balogh István*: A civisek világa (1973), *Novák Lászlótól* A három város (1986), stb.

¹² Legújabbban pl. *Nemeskéri Kis Margit*: Emlékeim. Kairosz Kiadó, 2007. *Csiffáry Tamás*: Évgűrű(k) avagy a mi kis történelmünk. H. n. 2009. *Kisida Erzsébet*: Felvidéki harangszó. Kincsesládikánk. Kráter. Pomáz 2009.

¹³ Pedig a régészeti ásatásoknak és a forráskiadásnak köszönhetőn a török korra vonatkozó ismereteink az 1945 utáni évtizedekben sokszorosára nőttek.

¹⁴ *Bácskai Vera–Gyáni Gábor–Kubinyi András*: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Bp. 2000.

formálása.¹⁵ Blazovich a természeti kép bemutatása után a magyar honfoglalás előtti időket tekintette át, majd hat korszakra osztotta a város történetét a honfoglalástól a XX. század végéig terjedő időben. Az egyes korszakoknál először a „köztörténetet” tekintette át, majd ezt követték a tematikus részek (városkép, városlaprajz, népesség, igazgatás, gazdasági élet, társadalom, művelődés, stb.).

De nemcsak a sokkötetes monstrumok, hanem az egy-két kötetes, 6-800 vagy 1000 oldal körüli, „közepes” nagyságú monográfiák sem célozzák meg (néhány kivételtől eltekintve) a hagyományápolás céljait. Szerzőik nagyjából meglehetősen nehézkesen fogalmazó szakemberek, akik ahhoz vannak szokva, hogy szűkebb szakközönség számára fejtik ki (írásban vagy szóban) az adott témakört. A szakmában egyébként csak a legnagyobb szabású város-monográfiák munkálataiban való részvételnek van rangja (ilyeneket olykor több egyetemi tanszék is föl vállal), a kisvárosok és falvak monográfiáit többnyire csupán pénzkereseti forrásnak tekintik a „neves” és „rangjukra” adó kutatók, és általában rutinszerűen igyekeznek minél kevesebb időbefektetéssel megoldani a feladatot. A helytörténetnek az utóbbi fél évszázadban nincs nálunk igazán tudományos rangja. Jellemző, hogy 1989 előtt a központi történelmi folyóirat, a Századok hasábjain csak a „megtört” kategóriába sorolt kiváló történész, Benda Kálmán vállalta el ezeknek a műveknek rendszeres ismertetését. A „magára adó” történész nemcsak nem ír, hanem ügyesülván „hagyományosan” nem is igen vesz a kezébe helytörténeti műveket, még akkor sem, ha adott országos témája szempontjából az hasznos lenne.¹⁶ Sokan vannak, akik odáig sem „alacsonyodnak le”, hogy személyesen fölkeressék (és alaposan tanulmányozzák) azokat a történelmi helyszíneket, ahol azok az események történtek, amelyekről „nagy összefüggésekben” írni szándékoznak.

A történészek esetében a viszonylag nagy terjedelmű dokumentum-közlések, bonyolult statisztikai táblázatok, régészek esetében hosszú oldalakon keresztül ásatási helyszínek és tárgyak számainak leírásai nem a szűk szakmához tartozók számára egyszerűen emészthetetlenek. Ezek szétfeszítik még egy nagymonográfia kereteit is. A sok száz lábjegyzet, a bonyolult hivatkozási-utalási rendszer miatt a szövegek a kötetbe belelapozó „átlag-olvasónak” alaposan elveszik a kedvét attól, hogy elmélyedjenek az olvasásban.

A továbbiakban néhány kiválasztott monográfia-mintán mutatom be a honismereti-helytörténeti köteteknek elsősorban a hagyományápolással kapcsolatos jellegzetességeit, kitérve egyéb módszertani kérdésekre is. Két megye, az alföldi Jász-Nagykun-Szolnok megye, illetve az északkelet-magyarországi Borsod-Abaúj-Zemplén megye monográfiáit próbáltam meg (korántsem a teljesség igényével) áttanulmányozni. Emellett némely határon túli, erdélyi és felföldi (szlovákiai, kárpátaljai) és délvidéki monográfiákat is kézbe vettem.

Ha az érdeklődő gyorsan, rövid idő alatt szeretne képet kapni egy adott megye helytörténeti-honismereti irodalmáról, akkor általában legcélszerűbb a kiválasztott terület megyei könyvtárának (általában szabadpolcos) helyismereti részlegében széjjel nézni. Szolnokon mintaszerű gyűjteményt találtam, ami megkönnyítette a munkámat, hiszen egy magánkönyvtár általában nemigen lehet annyira teljes, mint egy nagy közkönyvtár. Szolnok város a magyar keresztény államalapítás millenniumára (2000) készített egy kb. 300 oldalas (többnyelvű kivonatot is tartalmazó), jórészt fekete-fehér képekkel illusztrált áttekintést, amelyhez a polgármester (Szalay Ferenc) írt ajánlást.¹⁷ Egy tucatnyi szerző (nagy részben muzeológusok, meg könyvtárosok, levéltárosok, újságírók, főiskolai tanársegéd) vállalkozott a város múltjának és jellegzetes „arcainak” a bemutatására. A történeti áttekintés rövid, lényegre törő, nem unalmas adathalmaz. A parasztpolgári viselet, a művésztelep, a színház, a főiskola (ismertetése angolul is olvasható!), a vallások, az ipar és kereskedelem bemutatása mellett üde színfoltnak hatnak a régi újsághírek közötti bogarászás eredményei. A város valaha élt jeles személyiségeinek arcképcsarnoka, a mai város építészeti értékei, a városrészek bemutatása után a történeti utcanévllexikon is különösen érdekes olvasmány. A város belterületének térképe a hátsó borító belső oldalán tanulmányozható. Természetesen nem hiányzik a kötetből a jól megválogatott bibliográfia sem. Mindezeket azért tartottam fontosnak ilyen részletesen leírni, mert ez a kötet a honismeretet, a hagyományápolást előtérbe helyező monográfia mintája lehet.

¹⁵ Szeged rövid története. 2007. második jav. bőv. kiadás. Mindössze 2600 példányban jelent meg, így nem csoda, máris hogy keresett ritkasággá vált.

¹⁶ Kivéve, ha egy-egy összetartó kör munkáiról van szó, akik következetesen idézik egymás műveit, viszont az adott körbe nem tartozók műveit gyakorta „elfeledik” említeni, mintha nem is léteznének (még arra is sajnálják a nyomdafestéket, hogy kritikai megjegyzésekkel illessék az „érdekkörbe” nem tartozók munkáit).

¹⁷ Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Szerkesztette V. Szász József. Dinasztia Kiadó. Bp. 2000.

Az említett kötettel egy időben jelent meg az a képes kiadvány, amely *Kardos Tamás* szolnoki képeslevelezőlap- és fotógyűjteményét tette közzé, mintegy ezer képet (!).¹⁸ Ennek is a polgármester írta az ajánlását, s ebben olvashatjuk a következő frappáns mondatot: „Szolnok nemcsak volt, hanem lesz is”.

Aki a város rövid művelődéstörténeti összefoglalására kíváncsi, az a kitűnő néprajzkutató, *Szabó László* kötetét forgathatja haszonnal.¹⁹

A Jászság a hagyományápolás, hagyományörzés mintaszerű régiójának számít nemcsak a megyében, hanem országosan is. Ez tükröződik a helytörténeti-helyismereti irodalomban is. Jellemző, hogy a Jászság bibliográfiájának 2002-es kiadása 1303 tételt tartalmazott, az új, bővített és átdolgozott kiadás viszont már 2768 tételt.²⁰ Hasonmás kiadásban jelentették meg a legfontosabb jászok alapműveket.²¹

Kiss Erika összeállításában a Jászberényi múltidéző (Jászberény 2006) az 1920/30/40-es évek városát mutatja be a Jász Hírlap cikkei tükrében (mellékelten közli reprodukcióban a város 1909. évi térképét). A régi, azaz 1945 előtti sajtóban (hírlapokban) történő „mazsolázás” a leghálásabb feladat, a csaknem kétszáz oldalas kis kötet is a műfaj egyik remeke lett.

A Fodor István Ferenc színes képekkel illusztrált műve annak a mintája, hogyan lehet egy kisebb település múltját vonzóan, érdekesen bemutatni.²²

Jászdózsáról a 100 magyar falu könyvesháza sorozatban *Gulyás Éva* és *Szabó László* írt könyvet. Alighanem a sorozat egyik legjobban megírt darabja. Az életmód, a hagyományok, a nevezetességek leírása igen szemléletes. Terjedelme (124 oldal, sok képpel) okán is nagy sikerre tarthatott számot. Frappánsak a fejezetcímek, amelyek közül a legszembetűnőbb a következő idézet: „A legjobb magyarok a jászok”.²³

Az utóbbi időkben (szinte az utolsó pillanatokban) döbbsen rá a gyűjtők, milyen értéket képviselnek a képes levelezőlapok mellett a családi fotók (amatőr képek) is.²⁴ Ezeknél a képeslap-kiadványoknál a legfontosabb, amire ügyelni kell, az, hogy a képek erőteljesebb nagyításától óvakodjunk, mert ellenkező esetben a képek szétessenek, és nemhogy jobban látnánk az arcokat, viseleteket, tárgyakat, épületeket, hanem éppen ellenkezőleg, csak elmosódott foltokban „gyönyörködhetünk”. Takarékosági okokból olykor olcsó nyomdát választanak a kiadók, de a képek gyenge nyomása, a nem jól megválasztott nyomópapír, és a nem eléggé tartós, nem eléggé tetszetős kötés sokat ronthat az egyébként jobb sorsra érdemes kiadványokon.

A megye legerjedemesebb várostörténeti monográfiája Törökszentmiklósról készült.²⁵ Jó szakemberek által írt könyv, de bizony kevéssé olvasmányos.

¹⁸ Múltlapozgató. Szolnoki képeskönyv. Szerk.: *Kardos Tamás* és *Varga Ferenc*. Szolnok, 2000.

¹⁹ *Szabó László*: Szolnok város művelődéstörténete 1075–1990. Szolnok, 1998. 222 old. (képekkel, térképekkel, irodalomjegyzékkel).

²⁰ *Gulyás Éva* (szerk.): A Jászság könyvészete. Jászberény 2008. 634 old.

²¹ *Gyárfás István*: A jászok története (1870–1885, hasonmás 1992.), *Palugyay Imre*: A Jász-Kun kerületek s Külső-Szolnok vármegye leírása (1993), *Fodor Ferenc*: A Jászság életrajza (1942).

²² Jászkákóhalma története. Jászberény, 2008. Az Évek könyve. Jászboldogháza régen és ma (1996) is hasonló terjedelmű kötet. Terjedemesebb kiadvány *Tóth Pál Péter* szerkesztésében az Emlékképek. Fejezetek Jászárokszállás történelméről I-II. köt. (2000, 2003).

²³ *Gulyás János*nak a Jászság és Dósa c. kötete (Olvasókönyv. Jászdózsa 2001.) (több mint kétszeresen) terjedemesebb, mint a Száz magyar falu sorozatban megjelent Jászdózsa kötet. Részletesen bemutatja a szokásokat, honismereti szempontból szintén jól használható. Akit a részletek érdekelnek, haszonnal forgathatja.

²⁴ Ennek bizonyossága a Jászapáti képekben, Az 1850-es évektől az 1950-es évekig (Kiadja: Jászapátiak Baráti Egyesülete. 2004. 343 old., 612 kép). Kunhegyes képeslapok és fotók tükrében 1885–1945. Összeállítás *Oláh Lajos* gyűjteményéből (Kunhegyes, 2000. 112 oldalon 600 kép. Ennek a folytatása az 1945–1990 közötti képeket közreadó kötet (Kunhegyes, 2006). A közölt képek nyomdai színvonala viszonylag gyenge, a képek olykor a túlzott nagyítás miatt szétestek.

²⁵ *Selmezi László* és *Szabó Antal* (szerk.): „A városnak a városról” Fejezetek Törökszentmiklós múltjából I-II. köt. Törökszentmiklós, 2001, 2005. (448+358 old.). Azokra is gondoltak, akik ózdkodnak a terjedelmes monográfiáktól. *Galsi Lajos*nak a Mesélnek a szentmiklósi utcák (2008) c. műve az utcanévek történetét írja le, bemutatva az utcák névadóit. *Galsi Zoltán* két kötete (Törökszentmiklósi kép-mutató, 2. kiadás 2004.; Törökszentmiklósi képes lapok (2001) 256 ill. 284 képet közöl. A képeken megjelennek a település jelentős személyiségei (pl. Szabados Mária), a nevezetes épületek, az iskola, az egyházi, az egyleti élet, az ünnepek és hétköznapi jelenetei, a család, a katonaelet, a mozi, a tüzoltóság, Markóczy fényképész fotói, a szenttamási Almásy-kastélyt és a kengyeli Blaskovich-kastélyt ábrázoló képek. Kisújszállás még az 1989-es fordulat előtti időszakban megírta történetét (I-III. köt. 1986–1988), amely az akkori „sablonok” szerint íródott, terjedelme és stílusa miatt aligha lett sokak kedvelt olvasmánya.

Túrkeve földje és népe címmel háromkötetes tanulmánygyűjteményben dolgozták föl a település történetét (1992-től), amely terjedelme és szövegezése miatt inkább a szakemberek szűkebb körének szólt, mintsem a lakosság szélesebb rétegeihez.²⁶

Szép és igényes kiadvány Elek György összeállítására.²⁷ A Karcagon kiadott (1997) kötet 109 oldalán 152 igényesen reprodukált képeslap látható, általában eredeti nagyságban. Jobb nyomdatechnikával még inkább élvezhetőbbek lennének.

Igazi hagyományörző kötet Víg Márta műve,²⁸ amelyben a történeti összefoglalás mellett olvashatunk a kunhalmokról, a betyárokról, a hagyományörzésről, stb.

Besenyszögön Boros Antal és Boros Bálint Szülőföldem Besenyszög címmel régészeti, helytörténeti, néprajzi olvasókönyvet állított össze (2003). A szokások, a hagyomány, az életmód bemutatása mellett közölnek visszaemlékezéseket, mondákat is. A túlzottan nagy betűk miatt viszonylag vastkos (300 oldalas) lett a kötet. Kissé nagyobb formátumban és kisebb, szokásos könyv-betűmérettel 150-200 oldalnál nem lett volna terjedelmesebb, viszont jobban használható lenne.

A *Kelemen Éva, Pató Mária, Szlankó István* szerkesztésében megjelent Tiszaföldvár²⁹ című kötetben olvashatunk a hagyományokról, hagyományörzésről is.

Baranyi Mihály polgármester és *Páder Lászlóné* jegyző állította össze a Kenderes város lett c. 120 oldalas helytörténeti füzetet (2005), amely elsősorban a jelent mutatja be. A múlt, a hagyományok iránt érdeklődők számára ott van viszont a száz magyar falu sorozatban megjelent szép Kenderes-kötet.

Köszegi János egész sor Tisza-menti település rövid történeti összefoglalását készítette el (Tiszaigar, Abádszalók, Tiszaörs, Tiszaszőlös, Tiszaszentimre, stb.), amelyek kéziratként kerültek sokszorosításra). Az ilyesfajta kiadványok száma országosan meglehetősen sok lehet, teljes körű felmérésük még várat magára.

Alattán már említett monográfiája (szerk.: *dr. Mosonyi Sándor*), amelyet előszava szerint „időt, fáradságot nem kímélve” készítettek a „lelkes alattániak”, több mint félezer oldalon, kilenc fejezetre tagoltan valóságos állatorvosi lónak tekinthető a legújabb monográfiák között. A kötet alakjával is a monumentalitás látszatát kívánja kelteni. A szöveg betűnagysága átlagon felüli. Így sikerült a „normál” állapotban mintegy 200 oldalt kitevő szöveget (amely hemzseg a nyomdahiabáktól) csaknem háromszoros terjedelműre „föltornázní”. László Gyula régészprofesszornak az 50 rajz a honfoglalókról c. kötetéből (1982) tucatnyi rajzot jórészt eredeti méretben átvettek, noha azok az ábrázolások semmilyen vonatkozásban nem kötődnek Alattánhoz, legfeljebb olyanformán, mint más sok ezernyi Kárpát-medencei településhez. A színes képek nyomtatása jóval átlag alatti színvonalú. A festményekről készült illusztrációk fotós „megoldásai” is fölöttébb szokatlanok, sőt megdöbbentőek, a dilettáns amatőrizmus negatív „csúcsát” képviselik. A történeti szöveg folyamatos olvasását nehezíti, hogy teljes szövegükben közölnek egyes dokumentumokat, amelyeknek legfeljebb a függelékben lehetne helyük.

A települések múltjának bemutatása mellett egyre erőteljesebb az érdeklődés az egyes jelentősebb személyiségek tevékenysége, meg a családi hagyományaik iránt. Ennek tudható be, hogy megjelent *Talpalló Piroskának* Túrkeve lexikona (2000), majd Túrkevei képes ki-kicsoda c. kiadványa (2007). 1998-ban *Kurucz János* Kisújszállás két történelmi családja történetét dolgozta föl (Illéssy- és Kerek-család). A következő évben jelent meg a karcagi származású, Kazinczy Ferencel is kapcsolatban álló XVIII. századi életrajzíró *Laczká János* emlékezete (Karcag, 1999), majd *Kurucz János* család-történeti műve.³⁰

Tóth Boldizsárnának magánkiadásban jelent meg *Tücsökgzene* című kötete.³¹ A terjedelem negyedét teszik ki a dokumentumok, fényképek). Borítólapján Virágh László festményének (Az öreg tanya) színes reprodukciója látható, amely jól érzékelteti a sajátos alföldi életet. Műfaját tekintve a szerző család-regénynek határozza meg könyvét. Voltaképpen regényes egységbe foglalta össze mindazokat a törté-

²⁶ Újabb, rövidebb kiadvány (tanulmánygyűjtemény), de igen apró betűi miatt alig olvasható *Csajbók Ferencné* szerkesztésében Szülőföldem, Túrkeve. Túrkeve, 2000. 309 old.

²⁷ „Üdvözlét Karcagról!” (Karcagi képeslapok 1897–1945).

²⁸ „Itt születtem és, ezen a tájon...” Kunhegyes. Kunhegyes, 2007. 262 old.

²⁹ Tiszaföldvár (Fejezetek a város történetéből. Tiszaföldvár, 2002. 286 old.; német és angol tartalmi kivonattal).

³⁰ A Nagykunságban „lakozott” Laczka-család (Karcag 2002.). Terjedelemben és adatgazdagságban ezeket sokszorosán fölülmúlja *Kurucz János* Terebélyes családfánk a kun-magyar erdőben c. összeállítására (I-II. köt. Karcag 2005. 406+388 old.).

³¹ Tücsökgzene (A Boldog család története). Mezőtúr 2006. 400 old.

neteket, amiket nagyanyjától és nagybátyjától hallott a XIX. század közepétől nagyanyja haláláig (1980) terjedő időszakról.

Az utóbbi évtizedek sajátos színterét jelentik a „múltat végképp eltörölni” jelszó jegyében eltüntetett arisztokrata réteg tagjainak visszaemlékezései, amelyek sajátos világot tárnak elénk.³² Ezeket kiegészítik a riportkötetek.³³

Borsod-Abaúj-Zemplén megye honismereti irodalma is meglehetősen gazdag, s mivel jóval nagyobb területű és több települést foglal magába, mint Jász-Nagykun-Szolnok megye, ezért hasonló részletességű áttekintés esetén az előző résznél három-négyszer terjedelmesebb lehetne az összegzés. Ilyen terjedelmes adattár ill. elemzés közlése azonban nem vállalkozhatok, csak szemelgetek a kiadványok között.

A megye nagyobb települései az 1970/80-as években készítették el monográfiáikat, amelyek (a helyi politikai vezetésnek köszönhetően) az országos átlagnál jobban átpolitizáltaknak számítanak. Nagyobb munkát igénylő kiadványok helyett inkább képeskönyveket jelentettek meg a Hernád, vagy a Bódva völgyéről, Sátoraljaujhelyről stb.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye monumentális története és legújabbkori adattára vaskos kötetei eladatlanul porosodtak, még ajándéknak sem szívesen fogadták és tették polcra az 1980-as években (!). 1989 után alig fél évtizeddel aztán megjelent egy reprezentatív képes összefoglaló *Viga Gyula* szerkesztésében³⁴, amelynek viszont határozott sikere volt, ezért javított kiadásban ismét kiadták (2002). A települések is egyre nagyobb számban kezdték megjelentetni monográfiájukat. Ezek között voltak olyan tanulmánykötetek,³⁵ amelyek elsősorban szakemberek számára íródtak, több száz, olykor több mint félezer oldalas kiadványok lévén, az átlagolvasó számára leginkább szabadisztként funkcionáltak, ha egyáltalán eljutottak hozzájuk. Más kötetek, pl. a szász magyar falu könyvesháza kötetei sikeres, kelendő olvasmányoknak számítotak, szerzőik a hagyományok bemutatására is különös gondot fordítottak.

Jellemző a világhírű bortermő Hegyalja helyzetére, hogy a nagy hagyományú bortermelő mezővárosok többségéről nem jelent meg olyan monográfia, amely bemutatná a gazdag hagyományanyagot.³⁶

Országos híru történészeket toboroztak Sárospatak monográfiájának megírására, azonban a tanulmányok többsége nem készült el, a kiválasztott szerzők azóta nagyrészt elhaltak.

Jelen előadás szerzője egyedül kapott megbízást Sátoraljaujhely monográfiájának elkészítésére, amely topográfiai gyűjtéseket és elszórt adatközléseket nem számítva feldolgozatlan, a levéltári anyag meglehetősen hiányos ill. szétzórta, ami roppant megnehezíti a munkát. Az abaúji-zempléni térség több településéről viszont egymás után láttak napvilágot, a hagyományanyagot bemutató, a honismeret szempontjából jól hasznosítható kiadványok.³⁷

³² Pl. *Sztárayné Kézdy Éva*: Egy eltűnt réteg nyomában. Egykori arisztokrata családok leszármazottai a mai Magyarországon. Bp. 2009.). *Gróf Edelsheim Gyulai Ilona*: Becület és kötelesség (1-2. köt., Bp., 2000–2001.); *Erba Odescalchi Sándor herceg*: Testamentum. Életem regénye (1-2. köt. Bp. 1991.); *Lázár Mária*: Jó volt élni (1999); *Gróf Nádasdy Borbála*: Zagolni szabad? (Méry Ratio, Somorja 2008); *Odescalchi Eugénie*: Egy hercegnő emlékezik (Bp. 1987); *Széchenyi László*: Mégis kisüt a nap (Bü. 1992); *Nemeskéri Kiss Margit*: Emlékeim (Kairoz. Bp. 2007.). Az eredetileg nemesi származású, de paraszti és munkás rétegbe került *Csiffáry*okról legutóbb izgalmas visszaemlékezés-összeállítást adott ki Csiffáry Tamás Évyüru(k) avagy A mi kis történelmünk címmel (szerzői kiadás 2009). Valamennyi roppant érdekes, izgalmas olvasmány.

³³ Pl. *Bánó Attila* (Régi magyar családok – mai sorsok) és *Adonyi Sztancs János* (Arisztokraták ma I-II. köt.).

³⁴ Borsod-Abaúj-Zemplén. Megyekönyv. Miskolc 1994.

³⁵ Pl. Halmaj története, Ónod monográfiája, Szendrő monográfiája, Szerencs monográfiája, Putnok története, Tokaj három várostörténeti tanulmánykötete.

³⁶ A Tokaj-hegyaljai Kalendárium is mindössze két évfolyamot élt meg (1990–1991).

³⁷ Ilyenek pl. *Kovács József*ről az Olaszliszka kötet (Olaszliszka–Sárospatak, 1998. Lektora és szerkesztője *Ködöböcz József*); *Pozbai Dezső*nétől Bodrogolasi története (megjelent 2005-ben, 560 old.); *Kovács Dániel* mintaszerű Zemplénagárd krónikája (2000), amely terjedelmének mintegy egyharmadát teszi ki a hagyományanyag, s a bel- és külterület teljes helynévanyagát is megismerhetjük. *Fehér József* és *Kovács Dániel* szerkesztésében készült Alsóregmec kistűkre, Füzérradvány falukönyve (2004). Pálháza Történelem és hagyomány alcímet viselő kötetének (2002) *Kovács Dániel* a lektora volt. *Fehér József* szülőfaluja, Bodroghalom (Luka) történetét, hagyományait dolgozta föl. A Bodrogköz egyik legjelentősebb néprajzi gyűjtője, *Nagy Géza* tanár úr életművének betetőzése volt Az ezeréves Karsa krónikája (2002). Két kis abaúji falu (Fony és Göncruszka) egy-egy kismonográfiát köszönhet *Bojtor István* református lelkész kedves és szorgalmas feleségének, *Toókos Uzonkának* (2000-ben és 2005-ben jelentek meg a kötetek). Szerzőjük nemcsak ír, hanem tesz is a hagyományápolásért. A bodrogközi általános iskolai igazgató, *Hogya Viktor* művei is figyelmet érdemelnek (Ricsé krónikája. 2001.; Hamvadó parázs. Ricsé népszokásaiból. 2003.; Szülőfalum, Kisrovágy – ahol a múlt tündökölt. 2009.).

Sajátos sorozatot jelentenek a monográfiák között a *Takács László* és *Kovács Zsolt* által irt-szerkesztett kötetek.³⁸ Ezek elsősorban levéltári és könyvtári anyag alapján készült történeti áttekintések, a hagyományok bemutatását és kifejezetten a hagyományápoláshoz kapcsolódó vonatkozásokat általában mellőzik. Kivétel az Ongát bemutató sorozat.³⁹

Szekrényessy Attila kötetében saját családja egykori Borsod községben állott udvarházának életét dolgozta föl – mintaszerűen.⁴⁰ Kisida Erzsébet bíró-ügyvéd viszont az észak-borsodi Viszló letűnt paraszti világát, a XX. század első felének szokásait örököltette meg, ahogyan anyjától, nagyanyjától, s rokonaitól hallotta (látta).⁴¹

A honismeret-helytörténet eredményes munkájában igen nagy szerepet játszik évtizedek óta a megyei múzeum, és annak fiókintézményei (Sátoraljaújhely, Putnok, Szerencs, stb.), és a zempléni térségben újabban egyre többet vállal magára a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (Sárospatak). A miskolci egyetem és a sárospataki főiskola, meg a sárospataki Református Kollégium tanárai is meghatározó személyiségek a régióban. Zemplénben és Abaújban az 1985-ben alapított Kazinczy Ferenc Társaság a kiadványok szervezésében, a gyűjtőmunkában, a megírásban, szerkesztésben, sőt a terjesztésükben is tekintélyt vívott ki magának az eltelt negyedszázad alatt.

Vázlatos áttekintésünk után természetesen azt a kérdést kellene megválaszolnunk, hogy mi is lenne a teendő. Nem könnyű röviden kifejteni, hogy mivel is segíthetnék a helytörténet-honismeret művei a hagyományok megismertetését, megtartását, föllevenítését. Ha közhelynek is hangzik, bizony az 1945-től kezdődött csaknem fél évszázad hagyomány-rombolását nem könnyű ellensúlyozni. Még ma is emberek millióinak az van a fejében, hiszen olykor szó szerint „beleverték”, hogy vannak „haladó” és „retrográd”, leközöndő, megsemmisítendő hagyományok. Az ismert mozgalmi dal fölszólítása („a múltat végképp eltörlőni”) nem csupán jelképes értelmű volt, hanem véresen komolyan is vették. Az álamosított iskolák régi könyveit általában „kiselejtezték” (ami többnyire a megsemmisítést jelentette), s ez lett a sorsa egyes szertáraknak, iskolamúzeumoknak is. A munkás-paraszt szövetség éltetésébe belefért a munkás- és paraszthagyományok szétverése, leszámítva a mozgalmi hagyományokat.

E kitérő után mit is tanácsolhatnék a hagyományörzést szívükön viselő településeknek. Az nem megkerülhető, hogy az adott település jellegzetességeit jól ismerő kutatókkal ne konzultáljanak, ne használják föl megjelent műveiket, vagy ha egyes témakörök feldolgozása még nem történt meg, akkor jól kiválasztott szakemberre kell bízni kutató és feldolgozó munkát.

Ha a településnek elegendő pénze van, akkor a kutatást és az eredményeként elkészülő kisebb-nagyobb monográfiát lehetőleg ki kell adni. De ezt követően egy jól szerkesztett, érdekesen megírt, jól illusztrált, rövid füzetben (vagy füzet-sorozatban) össze kell foglalni a legfontosabbakat, külön kitérve, melyek a megőrzendő hagyományok, s az már tervezés kérdése, hogy a hagyományok ápolását milyen formában szeretnék biztosítani. Nem minden esetben a szobor, az emléktábla, a múzeum az egyedüli megoldás. Szükség lenne élő hagyományokra is, amelyek beleépülnek az ott lakók mindennapjaiba, s még inkább az ünnepeibe.

Mіндеzt leírni meglehetősen egyszerű, a gyakorlati megvalósítás viszont annál nehezebb. S nem pusztán pénzügyi nehézségek miatt. Az óvodai és iskolai oktatás (egészen a legfelsőbb szintig) erőteljes reformja és a felnőtt lakosság tömegei szemléletének alapos megváltozása nélkül a hagyományörzés nem válik általánossá. Azt kell tudatosítani, hogy minden településnek (településrészeknek) vannak megőrzésre érdemes hagyományai, s ezeket büszkén vállalni kell. Ezeket föl kell kutatni, közkinccsé kell tenni, meg kell ismertetni minél több emberrel, fölhasználva a mai technika minden adottságát (rádió, televízió, internet).

³⁸ Elsőként Onga története jelent meg (1998), majd 2000-ben ezt négy kötet követte: Baktakék története, Bodrogkisfalud története, Válogatott források Dédestapolcsány történetéhez, valamint Vatta község története.

³⁹ 2001–2006 között a következő ongai vonatkozású kiadványokat készítette el *Takács László*: Barangolások Onga múltjában (helyismereti munkáltató tankönyv), Válogatott források Onga történetéhez; Az ongai református templom és egyház története; Adalékok az ongai oktatás történetéhez. Ezek és még további ongai kiadványok DVD-n is hozzáférhetőek. Az ongai általános iskolában intenzíven használják is az oktatásban ezeket a honismereti segédeszközöket.

⁴⁰ Egy borsodi udvarház története. Bp, 2006.

⁴¹ A Felvidéki harangszó. Kincsesládikánk című kötet (Pomáz 2009) különleges érték, valóban kincsesládika.

Napjainkban még nagyon a kezdeteknél tartunk. A települések honlapjainak többsége hagyomány-ápolás szempontjából igencsak szegényes (ha van egyáltalán honlap), s az idegenforgalmi szervezetek munkája is felszínes, az idegenforgalmi kiadványok, a helyi sajtó is (tisztelet a kivételnek) igencsak alacsony színvonalú. A Honismereti Szövetség és tagszervezetei a jelenlegi támogatottság mellett nem lehetnek képesek az ország egésze közvéleményét a jó irányba átformálni.

Csorba Csaba

Hagyomány és honismeret a megyei folyóiratokban

Az a dolgom, hogy a megyei folyóiratokban a honismeret jelenlétét vagy éppen hiányát áttekintsem. Ez nem könnyű feladat, hiszen elég sok megyei folyóirat van, de szerencsére elég régóta ismerem ezeket a sajtótermékeket, úgyhogy kissé össze is tudtam hasonlítani, hogy milyen volt egykoron a honismereti tartalmuk, és milyen most, már amelyek még egyáltalán életben vannak. Így, hogy *honismeret* – ezek a megyei lapok nemigen foglalkoznak a témával. az is véletlen, ha kiejtik ezt a szót a szájukon, vagy leírják ezt a szót, hogy *honismeret*. De nem is ez a lényeg, hanem az, hogy érdemben hogyan foglalkoznak a témával. Ezért azt kerestem hogy hol találok *valóság irodalmat*, melyikben és milyen formában: szociológiát, néprajzot, helytörténetet. Vagyis az elmúlt két évtized látletét kerestem leginkább, mert az lenne a honismereti mozgalom feladata, hogy áttekintse a körülöttünk lévő világot, jelet hagyjon a jövő számára, milyen is volt ez a két évtized, ami itt velünk történt. Mert sajnos nem mondhatjuk, hogy mit csináltunk, hanem ami történt velünk. Milyen jó lett volna, ha ennek emléke, dokumentációja megmaradt volna a különböző megyei folyóiratokban és más helyeken is természetesen. Mindjárt mondom is, hogy mikre gondolok: Debrecenben az Alföld, aztán a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szemle, a Tiszatáj, a Forrás Kecskeméten, azután a Jelenkor, a Vasi Szemle, a Somogy, azt hiszem, nem is hagytam ki semmit. Ezeket néztem át, ezekben kerestem a honismereti szempontokat. Mert milyen jó is lenne, ha rendelkezésünkre állna az elmúlt húsz esztendő történéseinek krónikája! Nem is mondom, hogy elmélyült szociográfiai, szociológiai áttekintés, elemzés, összehasonlítás, hanem csak a krónikája. Pl. a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, gépállomások – hogy a mezőgazdaságnál maradjak –, vagy a különböző ipari üzemek hogyan mentek tönkre, miként tették tönkre azért, hogy olcsón privatizálni lehessen. Mit jelentett ez a vidék ellátottsága és megélhetése szempontjából. Akik megélték, azok nyilván tudják és föltételezem, hogy olyan rosszul még nem állunk ebben az országban, hogy ezt ne lehetne megírni. Nem föltétlenül a neveket, hanem a módszereket. Nem föltétlenül ujjal mutogatni azokra a bűnözőkre akik ezt végrehajtották, hanem úgy általában a köröket megjelölve. Ez hallatlanul fontos lenne. Aztán a paraszti gazdaságok újjáélesztése sikereinek vagy sikertelenségeinek a krónikája. Néhány parasztgazdaságnak, néhány olyan vállalkozónak aki megpróbált valamit, akár a termelőszövetkezetből kimenekített állatokkal vagy ültetvényekkel, földolgozó apparátussal próbált új életet kezdeni. A siker vagy a sikertelenség története. A települések szétválásának a krónikája, mert jónéhány település önállósult, ezek egy része eredményes volt, más része nem volt eredményes. Nyilván megvan az oka, hogy miért volt sikeres, vagy miért nem, milyen jó lenne ezekről olvasni. A munkanélküliek élete és a falusias magukra találásuk. Nagyon sok munkanélküli kiment a városból a faluba, tanyákra, és ott megpróbált új életet kezdeni – vagy talpra állt, vagy nem. A cigányságtól fojtogatott települések látletele és krónikája. A jó próbálkozások dicsősége, a rosszak dicséltelensége. Polgármesteri kezdeményezések eredménye vagy éppen elhalása. A városra válások folyamata. Minden esztendőben kb. 40-50 települést nyilvánítanak várossá, vagy kapja vissza a városi rangot. Ezeknek is hallatlanul érdekes történetük van. Nagyon különbözőek ezek a történetek, és biztos vagyok benne, hogy nem, vagy nem csak az egy főre jutó, egy kilométerre jutó ez-az, és hasonló mutatók érvényesülnek, hanem aszerint is, hogy milyen az *identitása* annak a településnek, milyen a vonzáskörzete, hogy tudja kiszolgálni a környékét és hasonlók. Ha ezeket a honismereti mozgalom által – jó esetben – megfigyelt jelenségeket a megyei lapok közölnék, annak óriási jelentősége lenne. Aztán ott vannak a testvértelepülési folyamatok, a kiváló és helytálló személyiségek portréi. Ezeket a jelenségeket kerestem tehát a folyóiratokban, és meg kell mondanom őszintén, hogy nem nagyon találtam.